

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٢٨-٢

۸۷/۱۰۵۷۲۹
۸۷/۱۴۰

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی فقهی نهضت عاشورا

استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید علی اصغر موسوی رکنی

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین دکتر سید محمد جواد وزیری فرد

نگارنده:

سمیه نجفی چالشری

۱۳۸۷/۲۹/۲۳

تأبستان ۱۳۸۷

۱۰۶۵۰۶

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه قم

تاریخ: ۲۳/۴/۸۷

شماره: ۱۱/۳۰۵

پیوست:

« صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد »

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه الشریف»

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد/ خانم سمیه نجفی چالشتی رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی

تحت عنوان: بررسی فقهی نهضت عاشورا

با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ: ۱۹ / ۴ / ۸۷ تشکیل گردید.

در این جلسه، پایان نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت و نامبرده نمره با عدد ۱۸ با حروف ۵۸۰ با درجه: عالی بسیار خوب خوب قابل قبول دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبۀ علمی	امضاء
سید علی اصغر موسوی (کنی)	استاد راهنما	استادیار	
سیدمحمد هواد وزیری فرد	استاد مشاور	استاد یار	
سید مسن عابدیان	استاد ناظر	استادیار	
علیرضا ابراهیمی	استاد ناظر	مربی	
عسگر دیرباز	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی	استادیار	

نشانی:

قم، جاده قدیم اصفهان،

دانشگاه قم

کد پستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱

تلفن: ۲۸۵۳۳۱۱

دورنویس:

معاونت آموزشی ۲۸۵۵۶۸۴

معاونت اداری ۲۸۵۵۶۸۶

معاونت دانشجویی ۲۸۵۵۶۸۸

مدیر امور آموزش و تمصیلات تکمیلی

نام و امضاء:

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
اداره کلی امور آموزشی
دانشگاه قم
کد ۶۹

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده

نام و امضاء:

ای خدای ابا عبدالله! «یا لیتنا کنا معک» ما را آکنده از صداقت و اخلاص کن؛
ای خدای عباس! تنها تویی که می‌توانی عشق را با جنگاوری و ادب را با دلاوری در وجود
کسی متجلی کنی، ما را به دست ساقی ابوفاضل از این فضائل سیراب کن؛
ای خدای زینب! تو را به عظمت زینب سوگند، که جلوه‌ای از جلال زینب را به مردان و
زنانمان بنمایان تا جلوه‌های فریبای دنیا در نگاهشان رنگ ببازد؛
ای خدا سکینه! به هنگامه ظهور مصیبت، آرامش و سکینه‌ای عنایتمان کن که درد و داغ و
بلا را چون مهر و لطف و صفا بر جان خویش بپذیریم و زیان جز به مدح و شکر تو نگشاییم؛
ای خدای علی اصغر! تویی که به کوچکترین سرباز حسین برترین کمال را بخشیده‌ای، عشق
و وفا را از شعیبان حسین دریغ نمی‌کنی، نکن؛
ای خدای حسین! آستان حسین تو بر پابرهنگان و گمنامان و از قلم افتادگان و مهر باطل
خوردگان گشاده‌تر است، ما را از این آستان کرامت محروم مکن؛
ای خدای مسلم بن عقیل! وقتی معشوق هست هیچ عاشقی تنها نیست، حتی اگر همه عالم
کوفه شود، همه درها بسته گردد و همه دستها آلوده به خدعه؛
ای خدای حُرّ! هر روز عاشورا است و هر زمین کربلا و انسان هر لحظه در معرض آزمایش
فتنه و بلا؛ روسفیدمان کن؛
ای خدای اشک! اشک عزای حسین، آب حیات شیعه است، میان شیعه و گریه فاصله مینداز؛
ای خدای حضرت منتقم! از نشئه عاشورا بر زخم سقیفه، همچنان خون تازه می‌جهد و این زخم
کهنه جز به دست قدسی مهدی مرهم نمی‌پذیرد؛

«عجل علی ظهوره»

از کتاب «مناجات» سید مهدی شجاعی

تقدیم:

تقدیم به آستان ربوبیت و الوهیت، خالق کل مخلوق، کاشف کل مکروب، ساتر کل معیوب...
صاحب اسماء حسنی، آفریننده راستی و درستی، یکتا معبود هستی، پروردگار عالم و قادر؛
به رحمت و اسوه عالم و عالمیان، ناجی آدم از جهالت، محمد مصطفی (ﷺ)؛
پاره تنش، یگانه بانوی دو عالم، سرمشق فرزند و همسر و مادر، فاطمه زهرا (علیها السلام) و تنها
سزاوار زوجیتش، برپا دارنده حق و عدالت، شیرمرد میدان عشق و شجاعت، امیر مؤمنان، علی
مرتضی (ع)؛ و حاصل عمر آن پاکان روزگار، سالار شهیدان، ناظر به وجه الله، مصباح هدی و
سفینه نجات، اباعبدالله الحسین (ع)؛
به هشتم اختر تابناک آسمان ولایت، علی بن موسی الرضا (ع)، و خواهر بزرگوارش، کریمه
خاندان عصمت و طهارت (ع)، فاطمه معصومه (علیها السلام)؛
و به صاحب عصر، سلاله نبوت، منتقم آل رسول (ﷺ)، حجة بن الحسن العسکری
عجل الله تعالی فرجه الشریف

تقدیر و تشکر

سزاست آنکه در آغاز خدایی را از عمق وجود شکر و سپاس گویم که بر بنده شرمنده خود منت نهاد و او را به وادی شور و عشق و صفا راه نمود.

قدر می‌دانم تلاش و همت همه برگزیدگان و آزادگان را در راه اعتلای کلمه الله و شرافت و کرامت انسانی.

دستان پدر و مادری عزیزتر از جان را می‌بوسم به پاس تحمل زحمات و مراقبات فراوان جسمی و روحی و معنوی، و کسی که جای خالی پدر را برایم پر کرد.

از همسر گرانقدرم تشکر می‌کنم که یاریگر من بوده و بار مسئولیت را صبورانه بر دوش کشید، و نیز خواهران خوبم و دوستانی که معین و مشوق در این مسیر بودند.

و بالاخره صمیمانه قدردانی می‌کنم از استاد راهنمای بزرگوار و دلسوزم حجة الاسلام و المسلمین دکتر سید علی اصغر موسوی رکنی و استاد محترم و نکته‌بین مشاور حجة الاسلام و المسلمین دکتر سید محمدجواد وزیری فرد، و همچنین استادگرامی ناظرجناب آقای دکترعلیرضا ابراهیمی، و طول عمر و موفقیت و کثرت امثال ایشان را از خداوند بزرگ خواستارم.

چکیده

این پژوهش با عنوان «بررسی فقهی نهضت عاشورا» موارد و مسائل فقهی موجود در نهضت مقدس اباعبدالله الحسین (علیه السلام) و اهمیت آن را با تکیه بر منابع فقه امامیه - ضمن استناد به اندکی از مآخذ اهل سنت - با هدف اثبات عقلی و شرعی بودن نهضت و پاسخگویی به برخی از شبهات از جمله «ملازمه داشتن آگاهی امام حسین (علیه السلام) از شهادت خود با خودکشی»، «جاری نبودن شرایط امر به معروف و نهی از منکر در این جریان» و یا «تهمت ارتداد به حضرت (علیه السلام)» به دلیل ناتمام گزاردن مناسک حج و دلایل دیگر» مورد توجه قرار داده است.

با توجه به جنبه‌های مختلف این اقدام و تعاریف گوناگون موجود، حرکت اباعبدالله (علیه السلام) هم تحت عنوان جهاد (جهاد دفاعی و جهاد داخلی - با بغات -) و هم تحت عنوان دفاع قرار می‌گیرد، لکن شامل جهاد ابتدایی (با کفار مهاجم) نمی‌شود. جهاد زنان و قوانین مختلف فقهی و شرعی جنگ مانند «در امان بودن افراد ضعیف و غیر نظامی»، «حرمت جنگ در ماه حرام» و یا «در حرم امن الهی» - که از سوی طرف مقابل سپاه حق نقض گردیدند - هم لحاظ گشته است.

به دلیل اهمیت وظیفه خطیر امر به معروف و نهی از منکر و محوریت آن در قیام حضرت (علیه السلام) - با توجه به وصیت تاریخی ایشان به محمد حنفیه - فصلی به این عنوان اختصاص داده شده و ضمن بررسی ابعاد آن (شرایط و مراتب) با نهضت عاشورا مورد تطبیق قرار گرفته است.

در بحثی کوتاه به مسأله وصیت در فقه و تطبیق آن با وصایای امام حسین (علیه السلام) پرداخته شده است.

مورد بعد، تعریف ارتداد و موارد آن و پاسخ به شبهه مذکور در بالا می‌باشد.

بحث توبه - نوع توبه حر، توبه دیگر افراد و مقبول بودن یا نبودن آن - نیز در یک بررسی اجمالی ذکر گردیده است.

بالاخره اینکه بزرگداشت عاشورا به اشکال مختلف و مشروع آن امری واجب و مؤکد و برای جاویدان ماندن و تحکیم ارزشهای دینی ضروری می‌باشد.

کلید واژه‌ها: فقه، نهضت، عاشورا

فهرست مطالب

۱.....	مقدمه
۸.....	فصل اول: کلیات
۹.....	بیان مسأله تحقیق
۹.....	سوالات تحقیق
۹.....	فرضیه‌های تحقیق
۱۰.....	اهداف تحقیق
۱۰.....	ضرورت تحقیق
۱۰.....	پیشینه تحقیق
۱۲.....	روش تحقیق
۱۲.....	تبیین واژه‌ها
۱۴.....	فصل دوم: نهضت ابا عبدالله (علیه السلام)؛ جهاد یا دفاع
۱۵.....	مبحث اول: جهاد
۱۸.....	گفتار اول: جهاد در قرآن و روایات
۲۱.....	گفتار دوم: جهاد در اصطلاح شرعی و فقهی
۲۲.....	گفتار سوم: وجوب عینی یا کفایی جهاد
۲۲.....	گفتار چهارم: انواع جهاد
۲۴.....	بند اول: جهاد دعوت

- ۲۶.....جهد دفاعی: جهاد دفاعی
- ۲۸.....جهد داخلی؛ جهاد با شورشگران علیه امام (جهاد اهل البغی)
- ۲۹.....بغی در لغت
- ۳۰.....بُغاة و خوارج
- ۳۷.....گفتار پنجم: جهاد زن در اسلام
- ۴۲.....مبحث دوم: دفاع
- ۴۳.....گفتار اول: آیات و روایات
- ۴۴.....گفتار دوم: دفاع شرعی
- ۴۵.....بند اول: دفاع از بیضه اسلام
- ۴۶.....بند دوم: دفاع از جان و سایر متعلقات
- ۴۷.....گفتار سوم: جهاد و دفاع
- ۴۸.....گفتار چهارم: حرکت اباعبدالله الحسین (علیه السلام)
- ۵۰.....مبحث سوم: قوانین فقهی و شرعی جنگ
- ۵۲.....گفتار اول: زمان جنگ
- ۵۳.....گفتار دوم: آغاز به جنگ
- ۵۶.....گفتار سوم: دعوت و ارشاد
- ۶۱.....گفتار چهارم: ترک موقت مخاصمه
- ۶۲.....گفتار پنجم: حمایت از ضعفا
- ۶۷.....به همراه بردن اهل بیت (علیهم السلام)
- ۶۹.....گفتار ششم: شیوه رفتار با اسرا
- ۷۴.....گفتار هفتم: حرمت حرم امن الهی
- ۸۲.....گفتار هشتم: ماه حرام
- ۸۴.....گفتار نهم: سایر قوانین
- ۹۱.....فصل سوم: هدف فقهی نهضت عاشورا؛ «امر به معروف و نهی از منکر»
- ۹۵.....گفتار اول: امر به معروف و نهی از منکر در لغت

- گفتار دوم: دیدگاه قرآن کریم ۹۶
- گفتار سوم: امر به معروف و نهی از منکر در سنت ۹۸
- گفتار چهارم: نوع و جوب ۱۰۰
- گفتار پنجم: شرایط ۱۰۸
- بند اول: داشتن علم و آگاهی ۱۱۵
- علم به معروف و منکر ۱۱۶
- علم یا عدم علم عامل منکر یا تارک معروف به حکم ۱۱۷
- علم به اصرار فاعل منکر و تارک معروف بر عمل خود ۱۱۹
- لزوم نهی کسی که تصمیم بر گناه گرفته است ۱۱۹
- بند دوم: علم یا ظن به تأثیر ۱۲۰
- بند سوم: عدم مفسده یا نداشتن ضرر جانی، مالی و عرضی برای مکلف یا دیگر مسلمانان ۱۲۲
- گفتار ششم: اقامه فریضه، متوقف بر ارتکاب حرام یا ترک واجب ۱۲۴
- گفتار هفتم: مراتب امر و نهی ۱۲۵
- بند اول: مرتبه اول ۱۳۱
- بند دوم: مرتبه دوم ۱۳۵
- بند سوم: مرتبه سوم ۱۴۴
- گفتار هشتم: نیاز به اذن امام در مورد جرح و قتل ۱۴۸
- گفتار نهم: مذمت سکوت در برابر زشتی‌ها در کلام امام ۱۵۰
- چند مسأله از تحریر الوسیله امام خمینی (ره) ۱۶۰
- گفتار دهم: عوامل زمینه‌ساز حادثه عاشورا ۱۶۱
- گفتار یازدهم: وضعیت جامعه مسلمین ۱۶۳
- فصل چهارم: نمونه‌هایی از فقه مدنی و جزایی در حرکت عاشورایی** ۱۸۲
- مبحث اول: وصیت ۱۸۳
- گفتار اول: در قرآن و روایات ۱۸۴

۱۸۵	سخنانی از پیامبر اکرم (ﷺ) پیرامون وصیت؛
۱۸۵	گفتار دوم: انواع وصیت
۱۸۶	تفاوت این دو:
۱۸۶	جواز یا لزوم
۱۸۷	گفتار سوم: وصایای اباعبدالله الحسین (علیه السلام)
۱۹۲	مبحث دوم: ارتداد
۱۹۲	گفتار اول: در لغت، آیات، روایات و کتب فقهی
۱۹۶	گفتار دوم: تهمت ارتداد به حضرت امام حسین (علیه السلام) و خاندان ایشان
۲۰۱	گفتار سوم: تبدیل از حج یا عمره؟
۲۰۳	مبحث سوم: توبه
۲۰۴	گفتار اول: در قرآن
۲۰۵	گفتار دوم: در فقه و روایت
۲۰۷	گفتار سوم: توبه حر
۲۰۹	گفتار چهارم: سعد و ابوالحتوف ابن الحارث الانصاری
۲۱۰	گفتار پنجم: توابین
۲۱۱	مبحث چهارم: حکم فقهی بزرگداشت عاشورا
۲۱۳	گفتار اول: مجالس بزرگداشت
۲۲۰	گفتار دوم: زیارت
۲۲۲	گفتار سوم: یاد امام حسین (علیه السلام) هنگام نوشیدن آب
۲۲۳	گفتار چهارم: لعن
۲۲۵	گفتار پنجم: تربت مقدس
۲۲۸	نتیجه گیری
۲۳۲	فهرست منابع

مقدمه

وظیفه ما مسلمانان است که سپاس نعمتهای خداوندی را بجای آورده و کفران نعمت نکنیم، که کفران کننده نعمات مورد لطف و پسند خدا نیست؛ «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَ إِمَّا كَفُورًا»^۱ هدف و مرام حسین بن علی (علیه السلام) نعمت است، آیت و برنامه‌های الهی است، اگر از آن استفاده صحیح نبریم کفران کرده‌ایم و ناسپاسی؛ لذا باید راه افتاد، تحقیق کرد، بررسی نمود، تئوری‌ها و نظریات کلی را استخراج کرد و به مرحله عمل گذاشت. حسین (علیه السلام) راهنما باشد و ما دنباله‌رو او، چون شیعه هستیم و دوستدار حسین (علیه السلام).^۲

به همه نشان دهیم که با قیام آن حضرت به خداپرستی اصالت بخشیده شد، یکتاپرستان در جهان صاحب احترام شدند، حق و حقیقت جاودان گشت و انسانیت راه خود را پیدا کرد.^۳

تاکنون چه کرده‌ایم و در آینده چه خواهیم کرد؟

«بی‌گمان یکی از حساس‌ترین نقشهای دین - و حالا دینی به نام اسلام - در میان توده‌های اجتماعی، تقویت احساس رهایی، آزادگی، جستجوی عدالت، نقد حاکمان و اعتراض به تبعیض و ظلم بوده است و یکی از برجسته‌ترین، نمادهای مذهبی، شخصیتی به نام حسین بن علی (علیه السلام) و

۱ - انسان: ۳.

۲ - فضل الله صلواتی، سلام بر عاشورا (یزد: عصر، ۱۳۵۵)، ص ۱۳۸ و ۱۳۹.

۳ - همان، ص ۳۲.

واقعه‌ای به نام عاشورا [است].^۱

گذشت زمان این حادثه را در دل تاریخ مدفون نکرد، بلکه به آن جلا و درخشش بیشتری بخشید و نسلهای جدید بهره‌برداریهای جدیدتری از نهضت حسین (علیه السلام) کردند، چرا که به خواست خدا و بنخاطر ایمان و جهاد در راه عقیده بود حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) جریان را به گونه‌ای پیش برد که اگر ایشان را امام هم ندانند، کلاماً معقول و منطقی و برای همگان الگو به حساب می‌آید.^۲

در هر عصر و زمانی اختلافات طبقاتی ناشی از فئودالها و خودمختارها ممکن است در اجتماعات تشنت ایجاد کند و ستمگران، مردم بینوا را با بی‌عدالتی تمام تحت زیاده‌طلبی خود خرد کنند؛ کشتارهای وحشیانه در ویتنام، جنگهای داخلی، از بین رفتن بسیاری از مردم از فرط گرسنگی، آوارگی و ناامن بودن مردم فلسطین، جنگهای سپید و سیاه در آمریکا و امثال آن که همگی موجب تیرگی آسمان بشریت است، و قیام کنندگان در برابر ظالمین و مبارزان علیه بی‌عدالتی مورد احترام مردم‌اند؛ امام خمینی (ره)، میرزا کوچک خان جنگلی، سید جمال الدین اسدآبادی، گاندی، لوموبا، چه‌گوارا و...

«گاندی» رهبر و ناجی کشور بزرگ هندوستان از چنگال استعمارگران سخنی دارد:

«من برای مردم هند چیز تازه‌ای نیاورده‌ام. تنها نتیجه مطالعات و تحقیقاتم در باره تاریخ زندگی قهرمانان کریلا را ارمغان ملت هند کردم. اگر بخواهیم هند را نجات دهیم واجب است همان راهی را بیماییم که حسین بن علی (علیه السلام) پیمود.»^۳

و حسین بن علی (علیه السلام) و رای همه آنها، بالاتر و باز هم بالاتر به مصداق «رجال صدقوا ما عاهدوا الله علیه»^۴ در راه هدفی مقدس از همه چیز خود گذشت و تا اکنون الگو و

۱ - میثم محمدی، کجاست عاشورای من و تو؟ [بی‌جا]: قلم نور، ۱۳۸۴، ص ۱۲.

۲ - تنظیم کننده و ویراستار: زهرا احسانی، اندیشه عاشورا (مجموعه مصاحبه‌ها - دفتر دوم) [بی‌جا]: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۵، ص ۱۲۵، آیه الله مکارم شیرازی.

۳ - فضل الله صلواتی، ص ۴۵، به نقل از «حسین پیشوای انسانها»، ص ۳۰.

۴ - احزاب: ۲۳.

اسوه مسلمان و غير مسلمان بوده است.^۱

هدف، احدی الحسنین بود؛ تشکیل حکومت اسلام و رهبری جامعه و یا شهادت در راه حق و پایه‌گذاری انقلابات اسلامی. هر دو پیروزی و موفقیت بود، چون برای خدا بود و به قصد سرنگون کردن حکومت ارتجاع و آماده کردن نیروی پیکارجویان، که حضرت (علیه السلام) چنین کرد.^۲

از زمان حضرت علی (علیه السلام) تا امام حسین (علیه السلام) چون اسلام هنوز دوران اول خود یعنی عصر تأسیس - که به دست مبارک پیامبر (صلی الله علیه و آله) آغاز شده بود - را سپری می‌کرد، اگر اقدامات این سه امام (علیه السلام) نبود اسلام نابود گشته و به دست فراموشی سپرده می‌شد، و اینها اصل اسلام را تثبیت نموده و بقای آن را تضمین کردند.^۳

ماریبن آلمانی می‌گوید:

«صاحب وجدان اگر مذاقه در اوضاع آن دوره و پیشرفت مقاصد بنی‌امیه و وضع تززع^۴ مسلمانان و استیلای آنان بر جمیع طبقات مسلمین داشته باشد بلا تأمل تصدیق تواند کرد که حسین (علیه السلام) از قتل خویش احیای دین جدش و قوانین اسلام نمود و اگر چنین واقعه‌ای پیش نیامده بود قطعاً اسلام به شکل حالیه باقی نمی‌ماند. حسین (علیه السلام) که بعد از پدر مصمم در اجرای این مقصود عالی بود پس از نشستن یزید به جای معاویه از مدینه بدین قصد حرکت کرد که در مراکز مهم اسلام مانند مکه و عراق نیز این خیال بزرگ خویش را منتشر سازد.»^۵

البته پیگیری جریان، شاید ما را به سالهایی پیش از خلافت ابوبکر، پیش از ظهور اسلام

۱ - فضل الله صلواتی، ص ۳۵.

۲ - همان، ص ۲۲۲.

۳ - اندیشه عاشورا، ص ۸۷، آیه الله حائری.

۴ - لغزش، تزلزل.

۵ - عبدالوهاب الکاظمی، مأساة الحسين (علیه السلام) بین السائل والمجیب (بیروت: دارالزهراء، ۱۹۷۳م)، ص ۹۴؛ فضل الله کمپانی، حسین کیست؟ (بی‌جا): کتابفروشی فروغی، ۱۳۶۳)، ص ۳۲۴.

و پیش از تولد پیغمبر (ﷺ) برساند، چرا که حادثه‌ها مثل حلقه‌های زنجیر به هم پیوسته‌اند و جدا نیستند.

حضرت (علیه السلام) به طرف عراق به راه نیفتادند تا برای مردم، مسأله طهارت و غسل و وضو و... بگویند، این مسائل که پایه حکومت یزید را متزلزل نمی‌کرد، از عهده دیگران نیز برمی‌آمد.^۱

اعتقاد ما در فقه این است که کلام و فعل و تقدیر پیامبر (ﷺ) و امامان (علیهم السلام) حجت و الگو است، (به جز مختصات و محدوده خصائص النبی (ﷺ)).

اگر چنین تصور شود که معنی قداست ایشان آن است که اسوه ما نباشند بزرگترین ضربه به اسلام وارد شده و موجب جدایی ما از این پیشوایان معصوم می‌شود. آنها آمدند تا هادی و راهبر ما در همه ابعاد باشند.^۲

حرکت و قیام حضرت اباعبدالله (علیه السلام) چون دیگر مقوله‌های دینی به همان اندازه که اخروی است دنیوی است، به همان اندازه که سیاسی - اجتماعی است دینی است. اما می‌گوید: دنیای زودگذر و مادی با همه لذایذ و زرق و برقص در برابر جهان معنویت و ابدی آخرت ارزشی نداشته و آدمی باید برای دفاع از حریم مقدس دین و شرافت انسانی از بذل جان نیز مضایقه نکرده و رضای خدای تعالی را بر همه چیز مقدم برشمارد.^۳... اگر بخواهیم از زوایه و دیدگاه جامع‌تری به قیام امام حسین (علیه السلام) بنگریم، ناگزیر از آنیم که دیدگاه عقلانی - وحیانی را برگزینیم تا هم به درک ابعاد کلامی، تاریخی، سیاسی و اجتماعی قیام در عصر پیدایشش واقف شویم و هم ابعاد فراتاریخی و بازتابهای فراتر از قالبهای زمانی و مکانی آن را بشناسیم.^۴

«و کل ما حکم به العقل حکم به الشرع و کل ما حکم به الشرع حکم به العقل».

...همه حوادثی که در جهان رخ می‌دهد هم تحلیل ماوراء الطبیعی دارد و هم تحلیل

۱ - فضل الله صلواتی، ص ۱۰۸.

۲ - ناصر مکارم شیرازی، اندیشه عاشورا،

۳ - فضل الله کمپانی، ص ۳۴۲.

۴ - همان/ ص ۱۴۹، دکتر بیات.

طبیعی و چنانچه این دو گونه تحلیل به درستی انجام پذیرند با یکدیگر سازگار خواهند افتاد و منافاتی میانشان پدید نخواهد آمد، منتها شرط مقتدا بودن امام (علیه السلام) این است که بتوانیم حادثه کربلا و نهضت امام حسین (علیه السلام) را در ابعاد طبیعی آن به درستی شناخته و معرفی کنیم.^۱

البته آنچه ما از داستان کربلا می فهمیم امام (علیه السلام) مافوق آن را می دانست... می توان گفت که منشأ بسیاری از اشتباهات این است که ما ذهنیات خود را بر واقعیت های تاریخی [و الهی] تحمیل می کنیم...^۲

اما جهت روشن تر شدن عظمت این حماسه باید نگاهی به آثار و نتایج این موهبت الهی بیندازیم؛

- عموم مردم که در طول زمامداری معاویه در اثر شیطنت و حيله گری او فریب خورده بودند از خواب بیدار گشتند و محکومیت و انزجار از ظلم و حق کشی بنی امیه در صفحات تاریخ ثبت شد و از اینکه زیر ماسک دیانت منافقانه، مبانی اسلام را تخریب نمایند مأیوس گردیدند.

- توجه مردم به اجرای احکام قرآن زیادتر شد و مردم با یک حرکت فکری در اصل خلافت و معنی و مفهوم آن با دقت کامل تجدید نظر کردند.

- محبت حسین (علیه السلام) و خاندان پیغمبر (صلی الله علیه و آله) و به طور کلی غریزه عاطفه و محبت و تنفر از استبداد و بیدادگری در دلها بیشتر شد و شعرا و خطبا در مرثی و مدایح ائمه اطهار (علیهم السلام)، اشعاری سروده، مقالاتی نوشته و مقام شامخ و ملکوتی آنان را به همگان اعلام نمودند.

- حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) قیام خود را با اقامه نماز، اتیان زکات و امر به معروف و نهی از منکر به عالی ترین وجه، عملی نمود و از این روست که در زیارت ایشان

۱ - همان/ص ۱۶۷، دکتر سروش.

۲ - همان/ص ۲۱۰، آیه الله مکارم شیرازی.

می خوانیم: «أشهد أنك قد أقيمت الصلاة و آتيت الزكوة»^۱.

- روحانیت رو به خمودی اسلام، با شهادت سرخ امام (علیه السلام) نورانیتی ویژه گرفت؛ از قبایح و ردائل کم شده فضائل و محاسن و رونق یافت.

- (جای مجالس رسمی بزم و طرب را ذکر فضائل و مناقب غیر قابل انکار حسین (علیه السلام) گرفت و زمینه ایجاد مکاتب جعفری و رضوی و در خلال آن، آموزش درس تفسیر و حدیث و فقه و سایر معارف اسلامی ایجاد شد.)^۲ و تا اکنون نیز پس از چندین قرن به نام پرافتخار سید و سالار شهیدان، مجالس وعظ و روضه خصوصاً در دو ماه محرم و صفر برگزار گشته، مسائل شرعی، علمی و اخلاقی نیز در آن بحث و گفتگو شده و پیام حق و حقیقت برای جهانیان تشریح می گردد.^۳

با توجه به توضیحات داده شده تا اندازه ای دانستیم که نعمت بودن این نهضت از چه رو است و امیداریم که بتوانیم در این رساله گامی هرچند ناچیز در راستای قدرشناسی برداریم، گرچه گزاف نیست اگر بگوییم که تفکر فقهی صرف - همچون دیدگاههای دیگر به تنهایی - در بازسازی جامع فرهنگ عاشورا نارساست، اما در حد بضاعت خود می تواند در نقطه ای از این دریای عظیم، دست و پا بزند. - هدف، بررسی فقهی است که موارد زیادی را در بر می گیرد؛

- هجرت (هجرت امام (علیه السلام) از مدینه به مکه)؛ فلسفه و مشروعیت هجرت و ارتباط هجرت امام حسین (علیه السلام) با هجرت تاریخی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)؛

- بیعت (درخواست بیعت از حضرت (علیه السلام) با یزید و امتناع ایشان)؛ جوانب شرعی بیعت و حرمت بیعت با ظالمین؛

- ترور (نقشه ترور امام (علیه السلام) در حرم امن الهی از سوی یزید و دیگری پیشنهاد ترور

۱ - شیخ عباس قمی، کلیات مفاتیح الجنان، ترجمه: استاد کمره ای (بی جا: صبا، ۱۳۷۹)، ص ۷۵۳، زیارت وارث و دیگر زیارات امام حسین (علیه السلام).

۲ - عمادالدین حسین اصفهانی عمادزاده، زندگانی امام حسین (علیه السلام) (بی جا: اسوه، ۱۳۷۳)، ص ۴۳۸-۴۳۶.

۳ - فضل الله کمپانی، ص ۳۴۴-۳۴۲.

ابن زیاد در منزل هبانی بن عروة به مسلم بن عقیل و خودداری او از این عمل) عدم مشروعیت ترور در اسلام و نهی پیامبر (ﷺ) از چنین شیوه‌ای؛

- تقیه؛ آیا حضرت مجاز به تقیه بودند؛ و چرا این راه را برنگزیدند؟ مشروعیت تقیه در آیات و روایات و نمونه‌های آن؛

- صلح؛ چرا امام (علیه السلام) با یزید از در صلح و آشتی وارد نشد؟ موارد جواز صلح در اسلام و نمونه‌های آن همچون صلح امام حسن مجتبی (علیه السلام) - برادر بزرگوار آن حضرت (علیه السلام) - با معاویه بن ابی سفیان؛

- بزرگداشت نهضت (عزاداریها) (موارد جواز و حرمت)، یاد حضرت هنگام شرب آب و لعن قاتلین).

و نیز موارد دیگر.

اما رساله حاضر به دلیل موانعی تنها به مسائل «جهاد و دفاع، امر به معروف و نهی از منکر، وصیت، ارتداد، توبه و بزرگداشت عاشورا» پرداخته است.

امید آنکه مقبول درگاه احدیت و راهگشای پژوهش بیشتر در راستای اعتلای ارزشها و احکام الهی اسلام واقع گردد.

فصل اول:

کلیات

بیان مسأله تحقیق

نهضت عاشورا علاوه بر جنبه حماسی آن دارای جوانب تحلیلی، عملی و فقهی نیز می‌باشد، که این رساله در صدد ورود به زوایای گوناگون فقهی این حرکت عظیم انجام شده توسط امام معصوم (علیه السلام) است مواردی همچون «امامت و اصلاح»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «جهاد و دفاع» (حرمت خونریزی در حرم الهی و نیز در ماههای حرام)، «هدنه» (قرارداد صلح و آتش‌بس)، «تهمت ارتداد»، «حرمت بیعت با ظالم» و «بزرگداشت نهضت عاشورا».

سوالات تحقیق

- ۱- از منظر فقهی آیا امام (علیه السلام) الزاماً می‌بایست نهضت عاشورا را برپا کنند، یا می‌توانستند قرارداد صلح، منعقد کنند؟
- ۲- آیا آگاهی امام (علیه السلام) از شهادت خویش، شبهه خودکشی را بوجود می‌آورد؟
- ۳- آیا شرایط و مراتب امر به معروف و نهی از منکر در این قیام پرشور لحاظ شده است؟
- ۴- آیا مباحثی همچون وصیت و توبه، جایگاه و ارتباطی نسبت به عاشورا دارند؟
- ۵- آیا تهمت ارتداد به حضرت (علیه السلام) و خاندان ایشان (علیهم السلام) پاسخی دارد؟
- ۶- آیا بزرگداشت نهضت عاشورا و نحوه انجام آن احکام فقهی خاصی دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

- امام (علیه السلام) بین دو عمل مختار بوده است؛ «هدنه و آتش‌بس» و «نهضت و حرکت حماسی»، که انجام عمل دوم ضروری بوده است.
- ماندگاری نهضت عاشورا و استمرار آن به عنوان سرمشقی برای همه آزادگان جهان